

FINN LØKKEGAARD: Det danske gesandtskab i Washington 1940-1942. Henrik Kauffmann som uafhængig dansk gesandt i USA 1940-1942 og hans politik vedrørende Grønland og de oplagte danske skibe i Amerika. Udgiverselskab for Danmarks nyeste Historie. Disp. København, Gyldendal, 1968. 644 s. 83 kr.

Forfatterens arbejde indgår i den serie af publikationer, som er resultatet af det gruppearbejde, »Udgiverselskab for Danmarks nyeste Historie« gennemfører. Det fremgår af bogens indledning, at selskabet i sin oprindelige plan ikke havde forudset en behandling af forholdet til USA i besættelsesårene, men man kan kun være taknemmelig for, at det er lykkedes at indføje denne undersøgelse i programmet. Emnet har sin helt naturlige og indlysende plads i denne sammenhæng, og dets vigtighed er sådan, at det selvsagt må kunne bære et disputatsarbejde.¹ Bogen koncentrerer sig – som det til overflod fremgår af dens undertitel – om behandlingen af det danske gesandtskab i Washington på bred international baggrund; den bringer en værdifuld belysning af det besatte Danmark, således som det tog sig ud fra udlandet (ofte vel ikke altfor flatterende), og den bringer i højere grad end det hidtil har været tilfældet Danmarks okkupation ind i en international sammenhæng.

Dr. Løkkegaard præsenterer et stort og hidtil delvis ukendt stof om et centralt emne; bogen har sine synspunkter – om man vil: teser, som fremlægges allerede i indledningen – og undersøgelsen og synspunkterne gennemføres som helhed konsekvent. Men den giver dog samtidig – også på væsentlige punkter – anledning til diskussion og kritik, først og fremmest ud fra metodiske og fortolkningsmæssige synspunkter. Hertil kunde man føje, at flere grunde (derunder også bogens ydre fremtræden) nok kunde tale for, at forfatteren hist og her havde sparet lidt på blækket; bogens omstændelighed har på visse punkter ført med sig, at kilderne og emnets centrale skikkelse har taget magten fra forfatteren. Man kunde i samme forbindelse anføre, at undersøgelsens kronologiske afgrænsning nok er blevet for håndfast, men som helhed må det straks fremhæves, at bogen er en solid præstation.

Afhandlingen hviler – som allerede nævnt – på et meget omfattende trykt og utrykt materiale fra gesandtskabsarkivet og (i den udstrækning det har været tilgængeligt) fra State Department, men også i stor udstrækning på refererende kilder, mødereferater, dagbøger, beretninger og – i mindre grad – interviews. Mest fremtrædende er naturligt nok Kauffmanns »dagbøger og dagbogsoptegnelser fra ledende amerikanske

¹ Med de nødvendige formelle ændringer og med beskæring på enkelte punkter gengiver anmeldelsen den anden officielle opposition ved disputatsforsvaret på Odense universitet 31. januar 1969.

politikere og embedsmænd, Adolf Berle, Jay P. Moffat, Henry Morgenthau, Hugh S. Cumming o. a. Men kildematerialet synes ikke at være helt jævnt fordelt; på visse og endda centrale områder foreligger der ingen eller meget få dokumentariske kilder. Det gælder f. eks. besættelsesdagene, og det gælder ligeledes mange af de interne overvejelser i State Department, det hvide Hus og gesandtskabet. Her må begivenhedsforløb og sammenhænge rekonstrueres med større eller mindre sikkerhed på grundlag af berettende kilder. Selvom dr. Løkkegaards kildebenyttelse i almindelighed er nøgtern og sund, vil der nok kunne rettes kritik mod enkeltheder, også væsentlige.

Under alle omstændigheder havde det været rimeligt at tage mere udførlig stilling til kildeproblemer af denne art, når de meldte sig. Men man kunde tillige have ønsket, at forfatteren havde leveret en samlet oversigt over og analyse af sine kilder og den lange række principielle problemer, som såvel dokumenter og aktstykker som de refererende kilder rejser. Savnet forlænges i hvert fald på en række punkter fremstillingen og fortolkningen med en autoritet, den ikke kan have. Dette indebærer ikke, at det vil være muligt at røkke ved hovedlinierne i forfatterens store kortlægningsarbejde, men det medfører, at fremstillingen får et overvejende præg af historisk rekonstruktion, at præmisserne, analysen og tolkningen af kilder og konkrete sammenhænge, visse steder kan og bør gøres til genstand for nærmere diskussion.

Det er med rette blevet fremhævet, at det såvel for den videnskabelige som for den almene opfattelse af besættelsestiden har været heldigt, at dr. Hæstrup grundlagde besættelsestidsforskningen, og at hans arbejde ikke blot præges af redelighed og nøgternhed, men også af hans evne og vilje til at fremhæve menneskets valgsituationer under så vanskelige vilkår.² Det er på tilsvarende måde den ulidenskabelige og detaljerede historiske rekonstruktion, som præger dr. Løkkegaards arbejde; hans bog savner ingenlunde synspunkter, men den vidner tillige om samme vilje til at fremlægge og afveje alternative og vanskelige beslutningssituationer. Det sidste punkt vender jeg senere tilbage til på to forskellige niveau'er; der kan dog være grund til allerede her at fremhæve denne problemstilling, fordi den også har været et ledemotiv i den løbende amerikanske diskussion om betimeligheden i USA's inddragelse i anden verdenskrig og ansvaret herfor, men her næppe altid gennemført med tilstrækkelig metodisk stringens. Såvel hos kritikerne som hos forvarerne af Roosevelts udenrigspolitik vil man finde endeløse og helt eller delvis futile spekulationer over, hvorledes det kunde være gået, hvis regeringskredsen i Washington havde handlet anderledes eller truffet

² Erik Stig Jørgensen i Hist. tidsskrift 12. r. III, 1968, s. 246.

andre beslutninger.³ Endelig synes den temperamentsfulde debat om ansvaret for krigen også at have bundet den amerikanske forskning i en problemstilling, som er noget skæv.

Spekulationer af denne art har ikke direkte sat sig spor i dr. Løkkegaards arbejde og heller ikke i hans vurdering af minister Kauffmann. Forfatteren støtter sig til de mest autoritative fremstillinger af USA's udenrigspolitik, som er anlagt efter moderate, internationalistiske anskuelser, Wm. L. Langers, S. E. Gleasons og Herbert Feis'.⁴ Selvom forfatteren naturligvis anskuer sit emne fra et dansk synspunkt, kan det være rimeligt at måle omfanget og betydningen af hans resultater ved en sammenstilling med Langers og Gleasons fremstilling og vurdering. Hvad angår situationen omkring Danmarks og Norges besættelse betoner de to amerikanske historikere, at Washington trods platonisk sympati for ofrene måtte undgå ethvert engagement (selv overfor Island og Grønland, hvor strategiske interesser ellers nok kunde tale for amerikansk stillingtagen) af hensyn til isolationisternes kritik, men først og fremmest for at undgå at give Japan et påskud til at gøre krav på en beskytterrolle overfor hollandsk Ostindien, når moderlandet blev besat. USA så sig nødsaget til med udgangspunkt i Monroe-doktrinen at føre en streng *hands off*-politik, såvel overfor Tyskland som Canada.⁵ Først slaget om Atlanterhavet, den totale tyske søkrigsførsel og den engelske pression for materiel bistand tvang i forårsmånederne 1941 USA til at revidere sin stilling til den vestlige hemisfæres forsvar, til at fremskynde virkeliggørelsen af *Lend-Lease Act* og til at gennemføre Grønlandstraktaten i april 1941.⁶

Med hensyn til linierne i og vurderingen af USA's udenrigspolitik afviger dr. Løkkegaard næppe fundamentalt fra Langer og Gleason, selvom forskydningen i USA's forhold til Grønland nu kan placeres sikrere og tidligere. Til gengæld gør de to amerikanske historikere naturligvis ikke meget ud af USA's forhold til de to besatte landes gesandter og regeringer. Afgørende nyt er det, at forfatteren inddrager dette aspekt, og at han som et af sine hovedsynspunkter mener at kunne skelne mellem en officiel og en uofficiel amerikansk holdning overfor Danmark og Kauffmann. Officielt accepterede USA's regering den danske og var af udenrigspolitiske og indenrigspolitiske grunde nødt til det, indtil den uofficielle anerkendelse af, at Kauffmann handlede på den ufri, danske

³ Jf. f. eks. Alton Frye, *Nazi Germany and the Western Hemisphere, 1933-1941*, Yale Historical Publications, Miscellany 86, New Haven and London 1967, s. 186 ff.; jf. også den meget primitive forskningsoversigt s. 2 ff.

⁴ Wm. L. Langer & S. E. Gleason, *The Challenge to Isolation*, New York 1952; samme, *The Undeclared War, 1940-1941*, New York 1953; H. Feis, *The Road to Pearl Harbor*, Princeton 1950.

⁵ Langer & Gleason, *The Challenge to Isolation*, s. 424 ff., især konklusionen s. 434.

⁶ Langer & Gleason, *The Undeclared War*, s. 419 ff.

regerings vegne, i praksis slog igennem ved indgåelsen af Grønlands-traktaten og formelt i oktober 1941. Hertil må endelig føjes forfatterens redegørelse for og vurdering af Kauffmanns færd med betoningen af dennes anstrengelser for at genrejse Danmarks prestige overfor USA og de allierede magter samt behandlingen af hans anvendelse af *negotiorum gestio*-begrebet allerede fra første færd.

Anmelderen kan uden forbehold tilslutte sig dr. Løkkegaards vurdering af Kauffmanns motiver og af nødvendigheden af hans *goodwill*-politik. Men både fra et dansk og et internationalt synspunkt er det væsentligt for den samlede vurdering, om disse nye linier lader sig opretholde; det gælder specielt den ambivalente, amerikanske holdning, sondringen mellem en officiel og en uofficiel holdning – dobbeltspil taler forfatteren om (f. eks. s. 47) – overfor Danmark og minister Kauffmann.

Man kunde til de komponenter, som forfatteren opregner som grundlag for formuleringen af USA's holdning i aprilidagene 1940, iormodentlig føje andre. Væsentligst er det nok, at dr. Løkkegaard i sin bedømmelse af den amerikanske regerings reaktion ikke har inddraget forholdet til Norge og heller ikke nævner Islands situation, som også hører hjemme i denne sammenhæng (jf. dog s. 30 f.). Uden at gå nærmere ind på Norges forhold eller forhandlingerne forud for besættelsen om amerikansk støtte til Norges neutralitet, kan vi konstatere, at den norske gesandt, A. Munthe af Morgenstierne 12. april meddelte udenrigsminister Cordell Hull, at han ikke agtede at følge ordrer fra Quislings selvbestaltede regering i Oslo, men at han dog vilde forblive på sin post, hvad Hull accepterede, sålænge han repræsenterede den legale, norske regering.⁷

Dette svarer helt til den dagældende og afsvækkede tolkning i Washington af Stimson-doktrinen, men det vilde trods alle uligheder mellem Danmarks og Norges besættelsessituation – noget den norske eksilregering som bekendt og med rette var sig fuldt bevidst – næppe være tænkeligt, at formuleringen af USA's forhold til Norge og dets gesandt ikke fik en positiv eller negativ indflydelse på udformningen af dets danske politik. I hvert fald synes der at være et vist slægtskab mellem Hulls accept af Morgenstiernes status og det standpunkt, USA formulerede overfor Kauffmann: først en åbenlys tysk krænkelse af den danske regerings suverænitet vilde medføre et brud.

Med hensyn til Island havde Kauffmann allerede 10. april notificeret Altingets beslutning om selv at overtage og udøve kongens myndighed. 12. april lod Hull sin juridiske rådgiver, Green Hackworth undersøge Grønlands og Islands forhold til den vestlige hemisfære og

⁷ Langer & Gleason, *The Challenge to Isolation*, s. 415 ff.; jf. *Memoirs of Cordell Hull*, New York 1948, s. 751 f.

deres statsretlige stilling i monarkiet. Hackworth konstaterede, at Islands stilling i monarkiet var sådan, at det kunde handle på egen hånd; man accepterede derfor ligeledes denne situation og etablerede diplomatisk kontakt.⁸ Det var klart, bemærker Hull i sine erindringer, at den danske konge, der var nazisternes fange, ikke kunde handle frit. Han føjer til, at det derimod ikke uden videre var indlysende, om Kauffmann kunde tale på den danske regerings vegne, men at han (Hull) og hans rådgivere enedes om, at Kauffmann under de herskende omstændigheder kunde det, om så regeringen i København, under tysk pres, måtte sige det modsatte. Vi følte, slutter Hull, at der intet var at tabe, hvis han ikke kunde, og alt at vinde, hvis han kunde.⁹

Det, Cordell Hull her sigter til, er møderne i State Department 12. april, hvor man – som vi nu ved fra bedre kilder – behandlede den akutte skandinaviske situation i sammenhæng. Det er om dette møde (hvor i øvrigt Assistant secretary of State Adolf Berle *ikke* deltog) at chefen for udenrigsministeriets europæiske afdeling, Jay P. Moffat noterer sig, at det strandede på Røde-kors-præsidenten, Norman Davis' dårlige humør.¹⁰ Det, vi ikke ved, er hvor stor vægt vi kan tillægge Hulls ræsonnementer, fordi vi ikke kan afgøre deres proveniens. Hulls erindringer fremkom i 1948 på et tidspunkt, da kritiken af Roosevelts udenrigspolitik nåede et højdepunkt; på de fleste punkter er hans konkrete efterretninger nu sekundære, og hans motiveringer præges af aktuelt defensorat, i denne sammenhæng navnlig ved at fremhæve sine egne fortjenester af at have formuleret og formet USA's kølige *hands off*-politik i den givne situation.¹¹

Selvom Langer og Gleason naturligvis først og fremmest støtter sig til det righoldige dokument- og dagbogsmateriale, synes dette kildestof stadig at være utilstrækkeligt for vurderingen af de interne overvejelser i regeringskredsen i Washington. Forfatterne er nok på det rene med meningsdivergenserne i Washington, men på den anden side synes deres vurderinger at stå i en vis gæld til Cordell Hulls memoirer. Som helhed er det således velmotiveret, at dr. Løkkegaard forbigår denne kilde til fordel for bedre materiale. Kun i den aktuelle sammenhæng synes Hulls erindringer at have en – omend begrænset – primær kildeværdi, og synes tillige at modsige Moffats dagbogsnotat. Hulls ræsonnementer over State Departments holdning i besættelsesdagene fremtræder umiddelbart noget bagvendt, og de røber en vis brist på konsekvens, men

⁸ Langer & Gleason, *The Challenge to Isolation*, s. 433 f., 430 f.

⁹ Hull, *Memoirs I*, s. 753 f.

¹⁰ Løkkegaard, s. 34 f.; desværre savnes dokumentation på dette punkt.

¹¹ Jf. vurderingen af Hulls fremstilling af USA's forhold til Japan hos Sv. A. Nilsson, *Förenta staternas inträde i andra världskriget*, *Statsvetenskapligt tidskrift* 1954, s. 349 og 363.

også en organisk sammenhæng i overvejelserne om de besatte skandinaviske landes situation, en sammenhæng, der verificeres af de samtidige akter.

Ser vi bort fra Hulls tekniske erklæring 9. april, der blot konstaterer, at man overvejer den nye situation, fastlægges USA's officielle position først ved præsidentens udtalelse ved *the Gridiron dinner* 13. april. Hull hævder selv – *per fas et nefas* – at han da havde dæmpet Roosevelts harme over det tyske angreb.¹² Derimod er Roosevelts erklæring næppe helt så uklar som dr. Løkkegaard mener (s. 35 f.), men det er ubestridelig rigtigt, at den måtte give Kauffmann anledning til at overveje, om han »uden videre kunde regne med en amerikansk underkendelse af regeringen i København«.

Erklæringen fastlægger simpelthen, hvad Løkkegaard kalder USA's officielle politik, men den giver tillige en vis dækning af den »uofficielle holdning«. Med en henvisning til USA's principielle linie udtaler Roosevelt sin misbilligelse af den ulovlige magtanvendelse og føjer til, at skal civilisationen overleve, må ikke blot de små landes integritet, men også deres uhindrede mulighed for selvbestemmelse respekteres af stærkere naboer.¹³ Man bemærker sig sondringen mellem integritet og respekt for suveræniteten, men udtalelsen implicerer først og fremmest, at USA må acceptere en gesandt, sålænge han repræsenterer den legale regering, og når denne ikke udsættes for ydre pres – men heller ikke længere. I Norges tilfælde havde man overfor Morgenstjerne anerkendt, at regeringen Nygårdsvold opfyldte disse betingelser, men ikke Quisling. Med hensyn til Island kom man udover problemet ved – iøvrigt jo fuldt legalt – at acceptere Altingets ret til at håndhæve suveræniteten. Noget lignende – men langt fra parallelt – kunde tænkes overfor landsfogederne på Grønland. Men Roosevelts erklæring var så rummeligt formuleret, at den også kunde dække Danmarks specielle situation; her kunde underkendelsen først træde i kraft, når USA accepterede, at den tyske integritetskrænkelse gled over i krænkelse af suveræniteten.

Det er jo det velkendte, officielle standpunkt, som fastlægges her; lignende retningslinier finder vi imidlertid også i Kauffmanns samtaler med viceudenrigsminister Sumner Welles og Roosevelt 10. april; præsidenten var da formentlig blevet orienteret (og beroliget?) af Hull (s. 36 f.). Samtalen med Welles kender vi kun i Kauffmanns referat (og må derfor tage forbehold); selv herefter har Welles dog næppe sagt mere, end at man i sine overvejelser måtte indkalkulere, om den danske regering handlede frit; først hvis Kauffmann blev afskediget, vilde man ikke acceptere det. Roosevelts udtalelser, som her kun kendes på anden

¹² Hull, *Memoirs* I, s. 751.

¹³ *Documents on American Foreign Relations* II, ed. by S. Shepard Jones and D. P. Myers, Boston 1942, s. 410; jf. Løkkegaard, s. 35 f.

hånd gennem en velvillig formidler (Adolf Berle), siger næppe heller andet; præsidenten forklarede Kauffmann, at man måtte tage undertrykkelsesfaktoren i betragtning. Men medens Welles advarede mod at provokere eller fremskynde et brud med København, tog Kauffmann i samtalen med Roosevelt uden videre sit udgangspunkt i, at den danske regering latent handlede under pres, hvad præsidenten altså elegant veg udenom.

Man kan således føle en vis usikkerhed overfor de udtryk, dr. Løkkegaard mener at kunne påvise for et uofficielt amerikansk standpunkt; flere af de uofficielle udtalelser rummer næppe mere, end hvad det officielle standpunkt kunde dække, når bruddet med København var en kendsgerning. Man må nødvendigvis spørge sig, hvor stor vægt vi kan tillægge Berles udtalelser 9. april.¹⁴ Der er ingen grund til at anfægte Berles referat af samtalen, men hovedvægten må lægges dels på, at Kauffmann søgte *a personal advice* og kun fik det i meget varsom udformning, dels på den indflydelse, rådet øvede på Kauffmann i de kritiske dage, jævnsides med det opmuntrende, der kunde lægges i finansminister Morgenthau's spontane blokering af de danske og norske midler i USA. Omstændighederne kunde tyde på, at Berles og Morgenthau's positive reaktion (i modsætning til Hull's) forud for 13. april beror på de meningsdivergenser, der bestod i regeringskredsen i Washington, mellem Roosevelt og hans *brain trust* – deriblandt Berle og Morgenthau – på den ene side og den formelle og tilbageholdende Hull og hans rådgivere på den anden.

Forskellige enkeltheder synes at bestyrke denne antagelse. Det gælder – som forfatteren selv betoner (s. 33 f.) – f. eks. Hull's krav om en *executive order* fra præsidenten til stadfæstelse af Morgenthau's blokering af danske og norske pengemidler, netop for at forebygge isolationistisk kritik. Der ligger ligeledes en vis dobbelthed i, at Sumner Welles allerede 9. april lod en embedsmand udarbejde et Grønlandsmemorandum, der lagde hovedvægten på faren for tysk annekstion af suveræniteten, og som påpegede, at det overvejende var et politisk spørgsmål, om USA vilde henholde sig til den gængse, geografiske definition af den vestlige hemisfære (s. 61).¹⁵ 10. april kunde »The New York Times« påberåbe sig Kauffmann's autoritet for en udtalelse om, at denne og Roosevelt anså det for en selvfølge, at Grønland hørte til den vestlige halvkugle (s. 62). To dage senere lod Hull sin juridiske rådgiver undersøge Grønlands og

¹⁴ Jf. sst. s. 26 f. og 509 f. note 25. Jeg kan helt tilslutte mig forfatterens skepsis overfor Kauffmann's dagbog på dette punkt. Selvom man forsøger at eliminere dens tendens, som beror på skiftende standpunkter og »dagbogens« sene omredigering, harmonerer den ikke altfor vel med Berles referat af samtalen. – Om Berles forhold til Norge, jf. Langer & Gleason, *The Challenge to Isolation*, s. 415 f.

¹⁵ Jf. sst. s. 430.

Islands strategiske og statsretlige forhold, åbenbart først og fremmest for at kunne formulere en *hands off*-politik, der kunde holde England og Canada tre skridt fra livet. Samme dag leverede Hull overfor lord Lothian, den britiske ambassadør, den bredside, som mere end antydede denne form for *hands off*-politik (s. 62).

Omstændighederne kunde altså tyde på, at det vil være vildledende at formulere et for skarpt skel mellem officiel og uofficiel amerikansk holdning; betoningen af USA's ambivalente standpunkt synes at lade sig forfølge tilbage til Kauffmann selv. Det uofficielle standpunkt formulerer snarest de konsekvenser, man vilde drage af et brud med København, når en tysk suverænitetskrænkelse forelå, medens Kauffmann derimod anså tidens fylde for allerede at være indtrådt. Den uofficielle holdning er på dette tidspunkt næppe mere, end hvad Berle sagde til Morgenthau 11. april, at de to i fællesskab med Roosevelt og Kauffmann var »building a Denmark in our heads«,¹⁶ en idé der tog form i den mest aktive gruppe af den amerikanske regeringskreds. Det får derimod væsentlig interesse, hvorledes disse ideer påvirker Kauffmann, og omvendt, hvorledes han benytter disse ideer som grundlag for sit videre arbejde, en vekselvirkning, som er nødvendig for at bane vejen for *goodwill*-politiken og for at nedbryde den officielle holdning, Cordell Hulls trivielle »europæiske og japanske nødvendighed«.

I en række kapitler har dr. Løkkegaard udførligt behandlet alle de vigtigste incitamenters til udformningen af Kauffmanns standpunkt. Det gælder specielt vekselvirkningen mellem på den ene side dannelsen af Grønlandskommissionen, skibsforhandlingerne, de foresatte meningsforskelle i State Department, indtil Berle 27. april samlede alle grønlandske anliggender i sin hånd, og på den anden side Kauffmanns skiftende stemninger og standpunkter, indtil *negotiorum gestio*-begrebet udformedes efter midten af april, og indtil han omkring 23. april lagde sig fast på det principielle standpunkt ikke uden videre at parere ordre fra København (s. 38 ff. og generelt kap. II-III). Man savner dog i disse afsnit i nogen grad den nødvendige koordination af alle de relevante komponenter og en vurdering af Kauffmanns indsats. Visse steder kunde også problemstillingen have været skarpere formuleret, end den er blevet det.

Ganske vist var de danske pengemidler blevet blokeret på ubestemt tid, og Kauffmann forudså, at man kunde blive nødt til at leve af kryolit og kildevand. Det er – som forfatteren mener (s. 33 f., 44 f.) – dog nok sandsynligt, at økonomiske overvejelser ikke spillede den afgørende

¹⁶ From the Morgenthau Diaries II: Years of Urgency, 1938-1941, ed. by J. Morton, Boston 1965, s. 135; Løkkegaard, s. 33; jf. det engelske resumé s. 610 f., hvor meningsdivergensernes indflydelse klart og udtrykkeligt understreges.

rolle i gesandskabet; men et brud med København måtte uundgåeligt få konsekvenser for Kauffmanns arbejde i hele dets udstrækning, med mindre en anerkendelse af gesandtskabets uafhængighed – eventuelt dets status af eksilregering – kunde udvirke frigivelse af de danske konti. Udgangspunktet for en diskussion af alle disse linier og deres sammenhæng er på forhånd givet; det må både for Kauffmanns aktuelle færden og for historikeren være det officielle amerikanske standpunkt, inklusive dets alternative muligheder; det ejendommelige ligger i, at Kauffmann i denne situation opererer på to forskellige niveau'er, et praktisk politisk og et mere ideelt, udformningen af *negotiorum gestio*-begrebet. I det første tilfælde spillede Grønland og de oplagte skibe en afgørende rolle, i det sidste har sandsynligvis forestillingen om eksilregeringsstatus øvet indflydelse, hvor svag den juridiske begrundelse end var.¹⁷

Overfor vægten af Cordell Hulls manøvrer til varetagelse af USA's interesse i at undgå ethvert engagement (jf. s. 61 ff., 70 ff.), må Kauffmanns situation mellem to yderpunkter have tegnet sig mere end usikker. Han måtte i sine overvejelser stadig tage hensyn til USA's reaktioner overfor Norge og Island, og han måtte først og fremmest gøre sig klart, at anerkendte USA's regering de to grønlandske landsfogeders adkomst til at forvalte den danske suverænitæt på Grønland, vilde han være sat ud af spillet og dermed også hans store politiske mål, genrejsningen af Danmarks prestige overfor de allierede magter. Skibssagen spiller givetvis en vigtig rolle i denne forbindelse, men der kan næppe være nogen tvivl om, at Grønlands placering måtte blive absolut afgørende for hans egen situation.

Interessen for Grønland i USA synes i denne periode, 13.-27. april, at have været hastigt voksende; dr. Løkkegaard betoner selv, at det svirrede med planer om køb, protektorat eller beskyttelse af forskellig art, og at Roosevelt åbenbart lod sig drage med af strømmen. Han erkendte offentligt, at han havde overvurderet den isolationistiske oppositions styrke, og 18. april erklærede han ligeledes offentligt, at han overvejede en eller anden form for amerikansk formynderskab overfor Grønland (s. 76 ff.), en ganske dristig afvigelse fra det da fem dage gamle officielle program. Men antiklimaks kom dagen derpå; for skønt Kauffmann – sikkert ikke ganske mod sin vilje – konstaterede, at Cordell

¹⁷ Det sidste moment er navnlig blevet fremhævet af den første officielle opponert, generalkonsul, professor, dr. Troels Fink, som betonedte, at det vilde være praktisk umuligt at benytte *negotiorum gestio*-begrebet som legitimation for et uafhængigt gesandtskab, men som tillige understregede, at Kauffmann i april 1940 opererede med en embryonisk eksilregering. *Negotiorum gestio* kan kun udøves indenfor klare kompetencegrænser, som ikke bestod, og som Kauffmann netop ikke kunde lade sig nøje med. Professor Finks opposition vil fremkomme som anmeldelse i »Historie«.

Hull eftertrykkeligt manede de grønlandske landsfogeders anmodning om politisk og maritimt protektorat i jorden (det sidste ganske vist kun delvis), accepterede udenrigsministeren – hvad forfatteren ikke får tilstrækkeligt understreget – samtidig, at landsfogederne repræsenterede den danske suverænitet (s. 69 f., 87 f.).¹⁸ Kauffmann kunde derefter næppe tillægge Roosevelts gode vilje nogen absolut vægt, og var med andre ord lige vidt.

Dagen efter, 20. april, opsøgte Kauffmann da påny Berle, der tilskyndede ham til at formå de grønlandske landsfogeder til at anerkende, at gesandtskabet repræsenterede dem i USA, altså på en måde til at krydse Hulls planer; dette gennemtrumfede Kauffmann ved sine dristige manøvrer de følgende dage (s. 84 ff., især s. 88 f.). Den 27. april forelå de to landsfogeders accept, og samme dag traf man i Washington den vigtige beslutning om, at alle grønlandske anliggender skulde henhøre under Berle, der dog skulde holde de øvrige departementer orienteret (s. 97 f., 92). Det er meget vanskeligt at komme det interne spil i Washington på nærmere hold. Hvad der kom ud af det, var vel snarest et kompromis, konsulatet i Godthåb og et *coast guard* skib, som både Hull og de to landsfogeder kunde acquiescere ved, og som også bød muligheder for direkte diplomatisk kontakt.¹⁹ Men samtidig gik Hull også med til, at Berle overtog de grønlandske anliggender, og at Kauffmann varetog Grønlands anliggender på fogedernes vegne. At Kauffmann kunde notere sig en gevinst, er nok rigtigt, men den har næppe været af det omfang, som forfatteren antager. Men samtidig kan der nok være grund til at hæfte sig ved, at Kauffmann allerede da og sideløbende med Grønlands-sagens praktiske udformning havde formuleret sit principielle standpunkt og *negotiorum gestio*-princippet (s. 45, 38 f.).

Selvom det er juridisk og reelt meget tvivlsomt, om *negotiorum gestio*-begrebet lader sig anvende på folkeretligt område, har det naturligvis stadig en historisk interesse at spørge om Kauffmanns hensigter med dets udformning. Alt tyder på, at princippet om uanmodet forretningsførsel har taget form i de kritiske dage omkring 20. april,²⁰ på et tidspunkt, da Hull underkendte hans kompetance og da ideer om protektorat eller køb verserede livligt. *Negotiorum gestio*-tanken spores første gang, da Kauffmann 17. april spurgte Sumner Welles om der forelå præcedens for at en uafhængig gesandts aktivitet kunde påkendes ret-

¹⁸ Jf. Hull, *Memoirs* I, s. 756, hvoraf det fremgår, at han ikke forstod sammenhængen, eller ikke ønskede at gøre rede for den.

¹⁹ Det sidste aspekt blev ved forsvaret ligeledes understreget af professor Fink og kommitteret, cand. jur. Aksel Svane. Troels Fink betonedes, at USA's interesse i konsulatet lå i at sikre, at *hands off*-systemet blev respekteret.

²⁰ Formentlig overfortolker forf. (s. 105) Kauffmanns erklæring 13. april i skibssagen; Kauffmann understreger selv udtrykkeligt, at han handler i kraft af sit mandat som gesandt. *Negotiorum gestio*-begrebet havde endnu næppe taget form.

ligt. Overfor Moffat udtrykte han negativt, men mere præcist, at hans handlinger ikke måtte være i strid med hans legale status; de måtte kunne holde for en domstols prøvelse (s. 38 f.). Men endnu mangler den faste form. Dr. Løkkegaard har sikkert ret i, at Bang-Jensen har været ideens ophavsmand, og at Kauffmanns samtaler – påny efter Berles tilskyndelse – med højesteretsdommer Felix Frankfurter og advokat Dean Acheson har ført ham til det afklarede *negotiorum gestio*-begreb; men sagen kunde nok have fortjent en nærmere analyse både fra juridiske og politiske synspunkter.

Negotiorum gestio-begrebet, der jo hører hjemme i obligationsretten (jf. s. 39), anerkendes almindeligt i moderne retspraksis. Af interesse for sammenhængen er det, at angelsachsisk ret i visse tilfælde forlanger ratifikation af handlinger, der er foretaget under uanmodet forretningsførsel, og at man her i højere grad end andetsteds lægger vægt på, at indgrebets nødvendighed og art – hvis der rejses tvivl eller indsigelse – afgøres af en domstol. Men det er meget tvivlsomt, om *negotiorum gestio*-princippet uden videre lader sig overføre fra obligationsret til folkeret, og selv da vil det stride mod normal praksis i internationale forbindelser, navnlig hvor stormagter er involveret.

Det kan vel ikke helt udelukkes, at Kauffmann byggede på naturretlige forestillinger på samme måde som man f. eks. vilde kunne antage, at Nürnbergprocessen måtte støtte sig til naturretlige ideer, fordi krigsforbrydere ikke kunde dømmes efter deres eget lands interne retsregler.²¹ Men en anden rekonstruktion af Kauffmanns tankebaner synes dog at være mere nærliggende. Skønt retslærde stadig strides om, hvorvidt folkeret og intern ret tilhører et universelt system eller to indbyrdes selvstændige systemer,²² er man i praksis inde på en analogi med privatretlige forskrifter om fuldmagt i diskussionen af folkeretligt gyldige aftaler. Det organ eller den person, der handler på statens vegne, sammenstilles med den fuldmægtig, der disponerer på fuldmagtsgiverens vegne. Kun i tilfælde af kompetanceoverskridelse fra fuldmægtigens side kan sagen give anledning til tvivl, men selv da vil trediepart under visse betingelser kunne erhverve en ret.²³

Disse almindelige regler gælder – for så vidt de accepteres folkeretligt – kun, hvor fuldmagtsgiveren har sin fulde dispositionsfrihed. Men det vilde være nærliggende at antage, at udviklingen af *negotiorum gestio*-begrebet, der jo på tilsvarende måde af Kauffmann overføres fra obligationsret til folkeret, bygger på disse forudsætninger, netop udbygger teorien med udgangspunkt i, at fuldmagtsgiveren – *in casu* den danske

²¹ Jf. dog H. J. Morgenthau, *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*, 4. ed. New York 1967, s. 246 f.

²² Jf. A. Ross, *Lærebog i Folkeret*. Almindelig Del, 4. udg., 1961, s. 69 ff.

²³ Sst., s. 247–49; jf. mere alment Morgenthau, *anf. arb.*, s. 263 ff., 299 ff., 305 ff.

regering – ikke kan disponere frit, en slags forsøg på at legalisere en nødretlig situation i forlængelse af bestående international retspraksis. En sådan videreførsel af analogien er naturligvis ganske logisk, men juridisk og politisk straks overmåde tvivlsom. Man kunde forholdsvis let konstruere hypotetiske situationer, hvori en sådan begrebsdannelse indgår; man må i så fald se bort fra den formelle tvivl, men også fra, at USA's anerkendelse af dette program først og fremmest måtte blive et praktisk, politisk spørgsmål.

Det er næppe muligt at nå længere end til at antage, at Kauffmann har sigtet mod en formel status, der var langt mere generel end den, hans position som gesandt for de grønlandske landsfogeder kunde give ham, men som samtidig lagde det politiske initiativ i hans hænder. Det er sandsynligt, at han fra første færd har sigtet mod at opnå status af eksilregering for gesandtskabet.²⁴ Vanskeligheden bestod i at omsætte dette teoretiske – og i aprildagene tillige urealistiske – begreb til accepteret politik eller til en konkret status.

Der foreligger altså åbenbart vekslende faser og indbyrdes inkommensurable aspekter i denne udvikling, men også et ganske raffineret spil, hvor meningsdivergenserne i den amerikanske regeringskreds spillede en væsentlig rolle, men hvor disse forskelle også har givet Kauffmann mulighed for at manøvrere; men på den anden side var hans andel i kompromisset 27. april trods hans – stundom meget håndfaste – manøvrer begrænset, og den ideelle fordring forblev foreløbig et fremtidsmål. Trods alle attentater lod USA's *hands-off*-politik sig naturligvis ikke anfægte på dette grundlag.

Dr. Løkkegaard er naturligvis klar over betydningen af divergenserne i den amerikanske regeringskreds. Han går senere (s. 326 ff.) mere udførligt ind i disse forhold, men analysen må desværre i høj grad bygges på ræsonnementer og sandsynlighedsgrunde, fordi kildematerialet endnu er for spinkelt. Men selv med den knappe viden, vi nu har, er der grund til at antage, at baggrunden i USA's udenrigspolitik og dennes samspil med Kauffmanns færd frem til indgåelsen af Grønlandstraktaten fremtræder lidt for entydig og problemløs. Fremstillingen af USA's revision af sin holdning til Grønland og forberedelsen af basespørgsmålet, indtil den afgørende beslutning træffes i februar 1941, støtter sig stadig til Langers og Gleasons vurdering af amerikansk udenrigspolitik, selvom andre forskeres synspunkter også inddrages (kap. VII, s. 302 ff.). På dette punkt må jeg dog begrænse mig til lidt mere almene betragtninger og helt afstå fra en løsning.

²⁴ Jf. ovfr. s. 261 note 17. – Kauffmanns cirkulærdepeche 20. april anvendte *negotiorum gestio*-begrebet som en selvfølge, men giver næppe sikre holdepunkter for tolkningen af hans ideer; Løkkegaard, s. 39 f.

Dr. Løkkegaard fastslår, at den allierede katastrofe i Frankrig i forsommeren 1940 og Blitzkrigen tvang Washington til at revidere sine strategiske og politiske retningslinier. Hovedvægten havde hidtil – i overensstemmelse med Cordell Hulls synspunkter – ligget i det fjerne Østen; frygten for at indgreb i Stillehavsområdet og handelsforbud skulde få den fjernøstlige balance til at skride havde været afgørende. Man blev nu mere følsom for et muligt engagement i den europæiske krig. Men selvom man tidligt forudså et amerikansk forsvar overfor en mulig tysk-italiensk-japansk alliance, og skønt Roosevelt understregede Grønlands betydning, inddrog man stadig ikke øen i overvejelserne over hemisfærens forsvar (s. 143 ff.). Roosevelts interesser og klarsyn overfor State Department kan man blot notere sig; i første omgang nåede man i hvert fald ikke længere end til i Ivigtut at installere en kanon, som det viste sig at ingen kunde betjene.

Senere vender forfatteren tilbage til disse forhold og understreger påny Hulls overvejende frygt for at provokere en konflikt i det fjerne Østen (s. 319 f.). Han bemærker, at Hulls argumentation i efteråret 1940 måtte tage sig noget subtil ud, og – lidt selvmodsigende – føjer han til, at det »stadig væk (var) et hovedtræk i amerikansk udenrigspolitik at pacificere Japan for at kunne reservere kræfterne for Atlanterhavsområdet«. Trods den tysk-italiensk-japanske alliance 27. september, der direkte sigtede mod at neutralisere USA, lettede udfaldet af slaget om England situationen noget og også Hulls bekymringer over farerne i Stillehavet, men dog ikke mere end at »afdæmpningspolitikken« i Østen fortsat dominerede USA's udenrigske bestræbelser (s. 320 f.).

Det er disse ændringer, dr. Løkkegaard inddrager som baggrund for forskydningerne i USA's holdning overfor Grønland. Han nævner, at Adolf Berle endnu 27. august 1940 i sin dagbog opererede med det traditionelle *hands off*-system, og senere, at han – bl. a. under indtryk af de tyske aktioner ved Grønlands østkyst – overfor Kauffmann og landsfoged Aksel Svane 26. november nævnte muligheden af én eller anden form for amerikansk base på Grønland (s. 314, 317 f.). Der er altså, som forfatteren korrekt konstaterer, tale om en kursændring, men desværre behandles USA's militære planlægning, lovgivningen om oprustningen, destroyer-base-aftalen med England og den engelske pression for udvidet militær støtte i vinteren 1940/41 kun i forbindelse med forhandlingerne om de oplagte danske skibe i amerikanske havne (s. 263 ff., 269 f.); elementerne koordineres heller ikke i denne sammenhæng helt tilstrækkeligt.

Dr. Løkkegaard nævner naturligvis Havana-konferencen i juli 1940, garantien af Grønlands sikkerhed og Roosevelts henvendelse til kongressen 16. maj i forbindelse med værnepligtsloven (s. 143 f., 155 ff.).

Roosevelt fremhævede ved denne lejlighed nødvendigheden af strategisk omvurdering i USA efter Blitzkrigen og understregede faren for fjendtlige luftangreb på Atlanterhavskysten, men forfatteren burde nok have citeret en smule mere udførligt. »Såkaldt uigennemtrængelige befæstninger eksisterer ikke længere«, fastslog præsidenten; det vilde blive nødvendigt at opbygge et luftforsvar, der kunde gå løs på angribere, inden de fik mulighed for at sætte sig fast i stærke baser »within the territory of American vital interests«. ²⁵ Man kan notere sig, at Roosevelt ikke beskæftigede sig med sø- og luftforsvaret af Stillehavsområdet, kun med Atlanterhavskysten, men allerede her finder vi de første spor til den glidning, som i september – men inden tremagtsalliancen – førte til Roosevelts omformulering af *hands off*-systemet; »vi betragter Grønland som en del af den vestlige halvkugle og (kan derfor ikke) godtage nogen operation, som betyder en permanent besættelse eller ændring i territoriets status«, sagde han til Berle. ²⁶ Sondringen mellem integritet og suverænitet er gået i glemmebogen.

Man kunde i periferien anføre, at skønt Hitlers monumentale uvidenhed om USA foreløbig gjorde hans spæde projekter til luftkasteller, ²⁷ kan der være grund til at antage, at man i Washington har været på det rene med, at Tyskland senest i foråret 1941 måtte effektivisere søkrigsførslen for at bryde Englands modstand. Og man kan ligeledes formode, at man har gjort sig klart, at en total u-bådskrig vilde ramme ikke blot de amerikanske hjælpetransporter, men også handelsflåden. At Raeder netop i vinteren 1940/41 overfor den tøvende *Führer* forkyndte nådesløs u-bådskrig også mod USA kunde man naturligvis ikke vide, men nok forvente. Og u-bådskrigen 1917 spillede jo fortsat en væsentlig rolle i den politiske og historiske diskussion; der foreligger da også vidnesbyrd om frygt i USA for ny tysk u-bådskrig, og til overflod benyttede Winston Churchill som bekendt enhver anledning til at holde erindringen om første verdenskrig vedlige.

Af ikke mindre væsentlig betydning for denne sammenhæng er Roosevelts og hans nærmeste rådgiveres interesse for Atlanterhavsstrategien; den spores inden tremagtsalliancen i september 1940 og vokser sig netop stærk i efterårets løb, samtidig med at man systematisk nedbrød neutraliteten i dette område. Det er sandsynligt, at den historiske diskussion i USA i for høj grad har været bundet af revisionisternes postulat, at Roosevelt bevidst havde vildledt sine landsmænd og bevidst havde provokeret angrebet på Pearl Harbor i december 1941 for at kunne

²⁵ The Public Papers and Addresses of Franklin D. Roosevelt IX, no. 48; Løkkegaard, s. 143 f.

²⁶ Langer & Gleason, *The Challenge to Isolation*, s. 687 f.; Løkkegaard, s. 312.

²⁷ Jf. S. Friedländer, *Prelude to Downfall. Hitler and the United States 1939–41* London 1968, passim; Frye, *anf. arb.*, s. 131 ff.

tage kampen op mod de europæiske og asiatiske diktaturer.²⁸ Selvom Sven A. Nilsson i sin behandling af emnet overvejende beskæftiger sig med USA's forhold til Japan frem til Pearl Harbor, har han sikkert ret i, at den amerikanske forsknings problemstilling har været delvis skæv, og at den indbyrdes afhængighed af USA's Stillehavs- og Atlanterhavspolitik efter at Tokyo var blevet knyttet til aksen Rom-Berlin må have spillet en afgørende rolle. Roosevelt's regering kunde ikke disponere frit i Atlanterhavspolitikken, men måtte tage Japans traktatmæssige forpligtelser i alvorlig betragtning.²⁹

Det er rigtigt, at Roosevelt indledte omformuleringen af *hands off*-systemet allerede i sommeren 1940, inden tremagtsalliancen forelå. Det er også rigtigt, at Cordell Hulls »afdæmpningspolitik« må tage sig endnu mere sophisticated ud på denne baggrund, men i praksis mistede hans problemstilling (som han iøvrigt selv senere gennem sine memoirer har overført til den historiske traditionsdannelse) meget af sin aktualitet. I regeringskredsen synes reaktionerne på tremagtsalliancen i starten at have været modstridende; krigsminister Stimson opfattede traktaten som bluff, og Hull prædikede fremdeles total passivitet, men af Stimsons dagbog 4. oktober fremgår det, at man da var klar over, at Tyskland med traktaten bl. a. vilde bremse den amerikanske bistand til England,³⁰ navnlig da Hitler jo hidtil havde været særdeles tilbageholdende overfor USA. Formentlig kunde man således tolke traktaten som et varsel om den forestående totale søkrigsførsel i Atlanterhavet. Foreløbig foretog man sig intet; det forestående præsidentvalg spillede nok en rolle, men man undlod også den sidste og afgørende embargo på olieleverancerne til Japan. Først i december-januar 1940-41, da der indløb uofficielle japanske følere, som tilbød at prisgive tremagtsalliancen mod amerikansk anerkendelse af *status quo* i det fjerne Østen, indledte man de diplomatiske forhandlinger, som – trods en forbigående krise – førte til de velkendte amerikanske anstrengelser for at formå Japan til at opgive traktaten, netop for at få friere hænder i Atlanterhavsområdet.³¹

Langers og Gleasons problemstilling er på denne baggrund formentlig for ukompliceret. Og det er – som dr. Løkkegaard har kunnet dokumentere – urigtigt, når de hævder, at Grønlandssagen hvilede vinteren over, fordi effektiv krigsførsel alligevel var udelukket. Tværtimod må det sikkert understreges, at omformningen af *hands off*-systemet og den

²⁸ Jf. E. C. Murdock, Zum Eintritt der Vereinigten Staaten in dem zweiten Weltkrieg, Vierteljahrschrift für Zeitgeschichte IV, 1956, s. 93-114; Sv. A. Nilsson, anf. arb., s. 339 ff.

²⁹ Jf. konklusionen sst., s. 363.

³⁰ Langer & Gleason, The Undeclared War, s. 20 ff., 34 ff.

³¹ Jf. sst., s. 312 ff.; Nilsson, anf. arb., s. 356 ff., 364.

forestående, intensive søkrigsførsel måtte give Grønland en absolut central placering i Roosevelts udenrigspolitiske overvejelser allerede i efteråret 1940; i denne henseende repræsenterer forfatterens fremstilling af efterårets forhandlinger altså en væsentlig landvinding, også i internationale perspektiver.

I november forhandlede Berle med Kauffmann og Svane, og 26. november formulerede Berle, formodentlig under indtryk af Roosevelts overvejelser, tanken om baser under én eller anden form, selvom man først i februar 1941 påny tog tanken op overfor Kauffmann, og selvom Berle først 7. februar satte Hull ind i sagen (s. 317 ff., 331 ff. og 327). Dr. Løkkegaard konstaterer blot, at Hull gik ind for Berles forslag; selv siger Hull intet andet, end at man i foråret 1941 overvejede sagen i departementerne og det hvide Hus.³² Forfatteren konstaterer ligeledes, at det er umuligt at fastslå, hvornår og i hvilket omfang Kauffmann blev informeret om baseforhandlingerne (s. 329 f.), og man kunde her til føje, om de interne amerikanske overvejelser, som forfatteren må rekonstruere ud fra sandsynlighedsgrunde, der – som det vil fremgå af det foregående – næppe kan være helt fyldestgørende. Om Kauffmann ved vi blot, at han i en senere beretning, som unddrager sig kontrol, hævder, at Berle fra tid til anden berørte problemerne; på den anden side holdt Kauffmann også landsfoged Svane på afstand med en bemærkning om, at »vi jo nødigt ligefrem (skulde) invitere« til amerikansk aktivitet (s. 330 f.).

Det er overvejende sandsynligt, at de amerikanske overvejelser påny har måttet tage hensyn til Kauffmanns situation og til kompetanceforholdet mellem denne og de grønlandske landsfogeder, der – som Berle havde udtrykt det under forhandlingerne i november – »repræsenterer et frit Danmark, i en vis forstand er regenter, der viderefører den sande, danske suverænitet« (s. 317). Givet er det, at dette spørgsmål havde vital betydning for Kauffmanns situation og for hans dispositioner. Men Kauffmann kunde heller ikke godt være uvidende om de ændrede perspektiver i USA's udenrigspolitik siden tremagtsalliancen. Under alle omstændigheder vilde det være rimeligt at anskue regeringens og gesandtskabets overvejelser om Grønland og om anlægget af baser indtil traktaten i april 1941 på baggrund af en mere nuanceret vurdering af samspillet mellem de aktuelle asiatiske og europæiske komponenter i USA's udenrigspolitik efter september 1940.

Selv med støtte af de bedste eksisterende fremstillinger af USA's udenrigspolitik synes problemstillingen altså at være blevet lidt for entydig. Diskussionen og analysen af forspillet til Grønlandstraktaten afhænger jo også af tolkningen af problemerne i USA's udenrigspolitik. Derimod kan man kun komplimentere dr. Løkkegaard for hans omfat-

³² Hull, *Memoirs* II, s. 935 f.

tende diplomatariske analyse af Grønlandstraktaten og dens forarbejder. Uden her at gå ind på diskussionen af Kauffmanns – ikke altid lige nænsomme – forhold til de to grønlandske landsfogeder, forekommer den egentlige tolkning af traktaten (s. 337–62) mig at være et af bogens bedste afsnit. Noget lignende gælder fremstillingen af de danske og tyske reaktioner på traktaten og af den amerikanske anerkendelse af Kauffmanns status som uafhængig gesandt (s. 375–402, 468 ff.); blot kunde man tilføje, at havde Kauffmann forestillet sig, at gesandtskabet skulde have formel status af eksilregering, stod virkeligheden næppe mål med idéen. Det var bl. a. dette Morgenstierne i januar 1942 fastslog, da han – efter ordre fra Tryggve Lie – protesterede mod invitationen til Kauffmann til at underskrive Atlanterhavsdeklarationen (s. 489 f.).

Det vil altid være vanskeligt – og under alle omstændigheder uretfærdigt – at samle sin vurdering af en bog på en enkelt formel. Dr. Løkkegaards værk hviler først og fremmest på et overordentligt omfattende historisk rekonstruktionsarbejde; det kortlægger for første gang et centralt område i besættelsestidens danske historie på international baggrund, og det inddrager alle de relevante aspekter i undersøgelsesfeltet. Men en undersøgelse af denne art stiller tillige meget store krav til smidig problemstilling og intensiv analyse, før vurderingen af begivenheder og personer lader sig forme. Forfatteren har i høj grad rejst problemer og anlagt faste synspunkter, men hist og her synes arbejdet også at savne en vis koordination og sammenhængende analyse. Selvom dr. Løkkegaards arbejde med kilderne og hans tolkninger visse steder stiller læseren lidt usikkert, og skønt han næppe helt har kunnet gøre sig fri af Kauffmanns begrebskategorier, har han et meget klart blik for de specielle og vanskelige vilkår, besættelsen stillede denne overfor. Alle disse faktorer peger stadig frem mod bogens hovedvægt på den historiske rekonstruktion, men dr. Løkkegaards værk er samtidig en solid og stimulerende præstation.

E. LADEWIG PETERSEN

LENI YAHIL: Et demokrati på prøve. Jøderne i Danmark under besættelsen. Oversat til dansk fra hebraisk af WERNER DAVID MELCHIOR. København, Gyldendal, 1967. 502 s. 85 kr.

Nazisternes systematiske tilintetgørelse af jøderne i Europa ramte det besatte Danmark natten mellem den 1. og 2. oktober 1943, men som det vil være almindeligt bekendt, uden at Eichmann og hans folk høstede særlig mange laurbær herfor. Således lykkedes det kun Gestapo at arrestere 464 jøder, mens resten eller ialt 7220 undkom til Sverige. Den mirakuløse flugt over Øresund, der midt i ulykken og det nazistiske racevanvid